

Ιωάννης Ν. Καζάζης (Θεσσαλονίκη)

**Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ¹ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΟ &
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΙΑΣΩΝ" ΤΟΥ ΑΠΘ***

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (κυρίως ως ΑΡΧΑΙΑ) ΓΡΑΜΜΑΤΑ καλλιεργούνται στην Ευρώπη λίγο πολύ συστηματικά, με άνισους έστω ρυθμούς, ένταση και αποτελέσματα σε όλη την έκτασή της, ακόμη και με σποραδικά διαλείμματα σιωπής εδώ και 500 περίπου χρόνια. Τα δύο αξιώματα, που συνιστούσαν το στίγμα της ευρωπαϊκής στάσης απέναντι στην αρχαία Ελλάδα, και είχαν καθολική και αδιαμφισβήτητη (μέχρι της ελεύσεως του ιστορικισμού) ισχύ, εμπεριέχονται στην προτροπή του Winckelmann: "Ο μόνος τρόπος να γίνουμε μεγάλοι, τωόντι ει δυνατόν να γίνουμε αμίμητοι, είναι να μιμηθούμε τους αρχαίους" και στη διαπίστωση του Schlegel: "Η ιστορία της ελληνικής ποίησης είναι μια γενική φυσική ιστορία της ποίησης per se· ένα παράδειγμα πλήρες και με νομοθετική ισχύ".

Μακρό διάστημα στη διάρκεια του οποίου τα ελληνικά γράμματα ιδεολογικά στηρίχτηκαν σε τρία ουμανιστικά κινήματα, αρκετά άνισα και ανόμοια βεβαίως μεταξύ τους, κατά το περιεχόμενο, την εμβέλεια και τα αποτελέσματά τους: Ο πρώτος είναι ο ανθρωπισμός της Αναγέννησης, με διαφορετικά ευρωπαϊκά κέντρα και πολλές παραλλαγές· στόχος του: η ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη του ανθρώπου, ως κέντρου του κόσμου·

* The paper of the conference.

¹ Η πρώτη προϋπόθεση αυτής της ανακοίνωσης είναι ότι μιλώ συνολικά (αλλά όχι αδιάκριτα) για Αρχαία-και-Λατινικά, για Βυζαντινή Γραμματεία, και, με εφαρμογή εδώ και λίγα χρόνια, και για Νέα Ελληνικά. Αλλιώς η πραγμάτευσή μας θα ήταν ανιστόρητη. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ότι εξίσου ανιστορικό είναι να μιλούμε για "Ανατολική" Ευρώπη, ως οντότητα στεγανοποιημένη από τη Δυτική μετά από ένα διάλειμμα δύο γενεών (1917- 1990) ξαναμιλούμε για Ευρώπη. Ο όρος "Ανατολική Ευρώπη" είναι μια χρήσιμη σύμβαση με περιορισμένη ιστορική αξία.

επιδίωξή του, η επανασύνδεση των νέων κοινωνιών με την αρχαιότητα ως σώμα πληροφοριών και γνώσεων κριτικά αποκατεστημένων, και όχι δογματικά παραδεδομένων και άνευ ετέρου αποδεκτών. Η Αναγέννηση ήταν η ανακάλυψη. Οι άλλοι δύο ουμανισμοί είχαν επίκεντρο τη Γερμανία και στόχους, παρά την ίδια αφετηρία, πιο εξειδικευμένους. Ο δεύτερος ουμανισμός της εποχής του **Goethe** έβλεπε την αρχαιότητα ως *αισθητικό* κυρίως μοντέλο, που θα δημιουργούσε συνθήκες για την αναγέννηση της εθνικής και της παγκόσμιας τέχνης και λογοτεχνίας. Ο τρίτος ουμανισμός, του Werner Jaeger, που έμεινε περισσότερο στο επίπεδο της απόπειρας μέσα στην ταραγμένη και γόνιμη εποχή του μεσοπολέμου, υπεδείκνυε την επιστροφή στην αρχαιότητα, επανερμηνευμένη και προβεβλημένη κυρίως ως μοντέλο *ηθικής και πολιτικής*, ικανό να ανταγωνιστεί τις σύγχρονες μαζικές ιδεολογίες – (αυτές που δυστυχώς πέτυχαν τελικά να αναμορφώσουν τον πολιτικό χάρτη της Γηραιάς Ηπείρου, για να την οδηγήσουν μαζί με όλη την υφήλιο στην ακραία πολεμική διέξοδο.

Να σημειωθεί ότι η "ελληνική αρχαιότητα" που συνήγειρε την Ευρώπη στάθηκε πάντα ένα αφηρημένο ιδεολόγημα, που συναιρούσε όλο τον αρχαίο κόσμο σε μία φάση του, εκείνην της αθηναϊκής δημοκρατίας, η οποία θεωρήθηκε γόνιμη μήτρα για μοντέλα με ισχύ υπεράνω χρόνου και τόπου - Ακόμη ειδικότερα, ήταν η αθηναϊκή δημοκρατία του τελευταίου τετάρτου του 5ου προχριστιανικού αιώνα – περίπου όσο κράτησε η ανέγερση του Παρθενώνα-, που ειδωλοποιήθηκε, γιατί συνέπιπτε με την κορύφωση μια ιστορικής διαδικασίας που ενσάρκωσε το ιδεώδες της ακατάβλητης *αγωνιστικότητας*, της ενεργητικότητας δηλαδή του συνόλου των πολιτών της Αθήνας, χάρη στην οποία μέσα σε δύο μόλις γενιές μετά τα Μηδικά, δημιούργησε από την γεωργική κατά βάση και καθυστερημένη Αττική τη γνωστή θαλασσοκράτειρα με το τηλαυγές πολιτικό και ηθικό πρόσωπό της, στο εσωτερικό, και την απaráμιλλη οικονομική και πνευματική αίγλη της στο εξωτερικό. Επιπλέον, η διαδικασία αυτή, αποτυπώθηκε σε μια τέχνη και σε μια γραμματεία με χαρακτήρες που θαυμάστηκαν ήδη από την αρχαιότητα και θεωρήθηκαν ανυπέβλητο πρότυπο στα νεότερα χρόνια, ικανό να εμπνεύσει επανειλημμένα και συνεχιστικά την Ευρώπη. Αυτή η αρχαιότητα άνευ όρων πριν, και υπό όρους μετά τον ιστορισμό του 19ου αιώνα αποτέλεσε ως τέλειο μοντέλο ταυτόχρονα κατάλληλο για την οικοδόμηση της θαλάσσιας αγγλικής αποικιοκρατίας αλλά και για τη διαπαιδαγώγηση της προπολεμικής γερμανικής νεολαίας.

Νωρίς μετέφρασαν αυτό τον ευρωπαϊκό θαυμασμό σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα τα πρώτα ιστορικά πανεπιστήμια της Ευρώπης, η Οξφόρδη και το Καίμπριτζ, το Παρίσι, η Πίζα και η Μπολόνια, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Γερμανίας και των Κάτω Χωρών. Μαζικά όμως τον *θεσμοθέτησε* η δευτεροβάθμια εκπαίδευση από τον 19^ο αιώνα και δώθε. Οι ελληνικές

σπουδές ήσαν το κόκκινο νήμα που συνέδεε τη γενική γυμνασιακή παιδεία των μορφωμένων με τα ειδικά πανεπιστημιακά *curricula* των εξειδικευμένων επιστημόνων, που είχε ανάγκη η σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία και οικονομία.

Στην Αγγλία τα λιγοστά σχετικώς αλλά περίφημα "γραμματικά" (*grammar schools*) αντικαθίστανται από τα πολύ πολυπληθέστερα "δημοτικά" σχολεία (*public schools*): στη Γερμανία η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του πρωσικού γυμνασίου του Humboldt ελληνίζει πολύ αποφασιστικότερα και μαζικότερα :

Ο Wilhelm von Humboldt, που άρχισε τη δια βίου φιλολογική αυτομόρφωσή του με το δοκίμιό του "Για τη μελέτη της Αρχαιότητας, και ειδικότερα της κλασικής αρχαιότητας" (1792), διαμόρφωσε στα νιάτα του το πλαίσιο της επιχειρηματολογίας, μέσα στην οποία έμελλε (επί της θητείας του στο Υπουργείο Παιδείας) να κινηθεί η δική του εκπαιδευτική μεταρρύθμιση -βλ. το υποδειγματικό *curriculum* που εκπόνησε για το γυμνάσιο, το 1812 – : τώρα για πρώτη φορά εισέρχονται τα ελληνικά στον πυρήνα του δεκαετούς γυμνασίου (ακριβέστερα τον πυρήνα αυτόν συναποτελούν: τρεις γλώσσες, λατινικά, ελληνικά, γερμανικά, και, ισάξια προς αυτές, τα Μαθηματικά). Κατά ποσόν εβδομαδιαίως αφιερώνονται: 7,6 ώρες στα λατινικά· 5 στα ελληνικά, 4,4 στα γερμανικά, 6 στα μαθηματικά – σε όλα μαζί τα υπόλοιπα περιφερειακά μαθήματα αφιερώνονται μόλις 8 ώρες (σύνολο: 31).

Το θεμελιώδες αξίωμα του Humboldt² ήταν: η ανεξάρτητη έρευνα στο κλασικό παρελθόν συνιστά την καλύτερη μορφή πνευματικής πειθαρχίας, και αυτή θα έπρεπε να καλλιεργείται από τα γυμνασιακά χρόνια έτσι, ώστε να γίνει το κεντρικό μέλημα καθηγητών και σπουδαστών κ α ι στο πανεπιστήμιο, ανεξαρτήτως σχολής που θα ακολουθήσει στη συνέχεια εξειδικευόμενος κάθε φοιτητής...

² Wilhelm von Humboldt, 1792: *Πάνω στη σπουδή της αρχαιότητας, και ειδικότερα της κλασικής αρχαιότητας* Το αδημοσίευτο αυτό δοκίμιο και η εισαγωγή του πρωσικού συστήματος του Γυμνασίου ως τμήμα των μεταρρυθμίσεων Stein-Hardenberg συσχετίζονται στενά. Στο δοκίμιο αυτό προβάλλονται οι (εξ υστέροι ελεγχόμενοι ως ανιστόρητοι, αλλά μεγάλης προτρεπτικής αξίας για την εποχή τους) ισχυρισμοί ότι οι Έλληνες ήσαν αυτόχθες και ότι όλα τα πολιτιστικά τους προϊόντα φερον τη σφραγίδα της πρωτοτυπίας: – πως ό,τι δημιούργησαν ήταν πρωτόγονο με την ευγενέστερη σημασία της λέξης, αμόλυντο από οιαδήποτε ξενική επίδραση· – ότι ο αρχαίος Έλληνας ήταν αισθησιακός, τέλεια ανεπτυγμένος σωματικά και ψυχικά, και αντιπροσωπευτικός της κοινότητας. -Ο κλασικός κόσμος σηματοδοτούνταν από την απουσία πολλών από τις αρνητικές όψεις της σύγχρονης ζωής: δεν υπήρχε κατανομή εργασίας με όλες τις κοινωνικές συνέπειές της, ουδεμία θρησκευτική δυνάστευση, κανένα ηθικολογικό δόγμα.

Για ιστορικούς περισσότερο λόγους αξίζει να δοθούν συγκεκριμένα παραδείγματα ελληνοκεντρικής παιδείας, αφενός από τη Γερμανία και αφετέρου από τη Βρετανία:

-Όταν ο πασίγνωστος στους μελετητές του Θουκυδίδη ελληνιστής Ρορρο χρημάτισε διευθυντής Γυμνασίου στη Φρανκφούρτη στον Όντερ, φρόντισε οι μαθητές του να κάνουν αρχαία ελληνικά επί 8,5 έτη, και να έχουν διαβάσει κωμωδία, βουκολική ποίηση, έπος, προτού καταλήξουν στους δυσκολότερους ποιητές Αισχύλο και Πίνδαρο· ουσιαστικό μέρος του χρόνου αφιερωνόταν στη σύνθεση πεζού και ποιητικού αρχαίου λόγου, *ex tempore* και προπαρασκευασμένου. Άλλοι δάσκαλοι, ίσως όχι τόσο φιλόδοξοι, κατάφεραν παραταύτα να εφαρμόσουν πρώτα στην Πρωσσία και μετά στα άλλα γερμανικά κρατίδια, αρκετά εντυπωσιακά προγράμματα ελληνικών σπουδών σε γυμνασιακό επίπεδο. Γενικά πάντως, οι λεπτομέρειες της διδακτέας ύλης στα διάφορα κρατίδια καθορίζονταν κατ' έτος με Υπουργικές εγκυκλίους. Η τελική αποφοιτητήρια δοκιμασία (*Abitur*) που καθοριζόταν κρατικά, φρόντιζε για τη διατήρηση ενιαίων και υψηλών κριτηρίων διδασκαλίας και εξέτασης. Με την προοδευτική αύξηση (και όχι μείωση!) των απαιτήσεων αυξήθηκαν σταδιακά και τα χρόνια των σπουδών: έχει τεκμηριωθεί ότι στα 1860 οι περισσότεροι απόφοιτοι γυμνασίου ήσαν νέοι ηλικίας άνω των 20 ετών!

-Ως προς το εξίσου επιτυχές και μακρόβιο αγγλικό μοντέλο. Δεν θα μιλήσω για την ουσιαστική και αθόρυβη δουλειά μέσα στα μεγάλα αγγλικά πανεπιστήμια της εποχής που εξετάζουμε, που και αυτά πολλαπλασιάζονται μέσα στον 19ο αιώνα. Ως προς την εξίσου ελληνοκεντρική μέση εκπαίδευση, οι ειδικοί ομιλούν για την εκπαιδευτική ζέση της βικτωριανής Αγγλίας (*educational fervor in Victorian England*), για μια πραγματική μανία που κατέλαβε ολόκληρη τη χώρα -αφθονεί η σχετική βιβλιογραφία. Την κλίμακα του φαινομένου τη μαρτυρεί ο ραγδαίος πολλαπλασιασμός των καλών σχολείων: Για να σταθούμε μόνον σε έναν εύγλωττο δείκτη: μέσα στην εικοσαετία 1840-60, ιδρύθηκαν πάνω από δέκα "δημόσια (ήτοι: ιδιωτικά) σχολεία", σπουδαία φυτώρια της αγγλικής εκπαίδευσης ανά την επικράτεια, ενώ παράλληλα ο τρόπος διδασκαλίας των αρχαίων γλωσσών και των γραμματειών τους αναμορφώθηκε δραστικά, εκτοπίζοντας πλήρως την παθητική πρόσληψη με την ενεργητική σύνθεση λόγου. Και για τα αποτελέσματα; -Η βιβλιογραφία μιλά για εξαιρετικά διακεκριμένους ελληνιστές και λατινιστές δασκάλους (σαν τους Dr. Arnold, Dr. Butler, Dr. Kennedy), που πολύ υμνήθηκαν στην εποχή τους: άπειρες άμεσες και έμμεσες μαρτυρίες έχουν συλλεγεί και για το πλήθος των ξεχωριστών μαθητών τους, οι οποίοι στο σχολείο απέκτησαν το hobby να μεταπλάθουν

μονόστηλα εφημερίδων σε ελληνική ή λατινική πρόζα και να μεταγράφουν σύγχρονους άγγλους ποιητές σε ελληνικούς εξαμέτρους ή ιάμβους. Ισχυρίζονται ότι ποτέ μετά την αρχαιότητα δεν έχουν γραφεί σε τόσο μικρό διάστημα τόσοι πολλοί καλοί αρχαιοελληνικοί στίχοι. Για να εξισορροποιηθούν πάντως οι θετικές κρίσεις για την ελληνοκεντρική αυτή εκπαίδευση και τα επιτεύγματά της, καλό είναι να διαβάζονται και κριτικές σελίδες σαν εκείνες που άφησε ένας τρόφιμος αυτής της εκπαίδευσης σαν τον George Orwell.

Γενικότερα, ανάμεσα στα 1840-70, όταν η Ευρώπη όλη περνούσε αλλεπάλληλες φάσεις βαθιάς εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και επέκτασης, οι ιστορικοί τονίζουν ως κεντρικό φαινόμενό της τις αλλαγές στην κεντρική θέση των ελληνικών. Μοντέλο εξαγωγής το πρωσικό: σε όλη τη Γερμανία, την Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένου και του Ελληνικού Κράτους (Γυμνάσιο-Πανεπιστήμιο).

Αυτά τα Γυμνάσια έγιναν πολιτιστικός παράγων πρώτης τάξεως, καθώς τα ιδρύματα αυτά πολλαπλασιασμένα σε ολόκληρη την επικράτεια παρήγαγαν σε ολόένα αυξανόμενους αριθμούς τις κοινωνικές elites της κάθε χώρας: το τυπικό προϊόν του εκπαιδευτικού συστήματος ήταν η εξαρχής δημιουργία μιας ολόκληρης μεσαίας τάξης -των αποκαλούμενων Bildungsbürger (educated bourgeois) της τάξης "των δικηγόρων που διάβαζαν Όμηρο και εμπόρων που απήγγελλαν Σοφοκλή από στήθους (of Homer-reading lawyers and Sophocles quoting merchants). Είναι απολύτως αναμφισβήτητο ότι – μετά το 1750 – ο ρομαντισμός και μαζί του τα ελληνικά ήταν που στήριξαν την προτεσταντική Γερμανία στην προσπάθειά της να δημιουργήσει ένα είδος εθνικού πολιτισμού, ένα είδος secularism, και στην ανάπτυξη μιας νέας μη αυλικής λογοτεχνικής κουλτούρας. Τα ελληνικά αποτέλεσαν σταδιακά το σήμα κατατεθέν της νέας τάξης, ένα σύμβολο κοινωνικής καταξίωσης (και prestige) Για τον "μορφωμένο" κόσμο. Οι ιστορικοί υπογραμμίζουν: "The public wanted reasonably educated and civilized men of affairs and it got what it wanted" (*English Classical Scholarship*, 119). Κάτι ανάλογο αναζήτησε και πέτυχε και το πρώτο, μικροσκοπικό, νεοελληνικό κράτος την ίδια περίπου εποχή.

Από την επαύριο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου όλα αυτά αρχίζουν να υποχωρούν. Λιγότευουν οι μνημένοι στις γλώσσες και στον κόσμο των συμβόλων της κλασικής παιδείας, τα κλασικά γυμνάσια από κύριο είδος γυμνασίου περιορίζονται στο περιθώριο των εκπαιδευτικών συστημάτων. Σε πανεπιστημιακό επίπεδο ωστόσο ο εξωτερικός και αριθμητικός περιορισμός συμβιώνουν με σημαντικότερες επιστημονικές κατακτήσεις και με πρωτόγνωρη εμβάθυνση της μελέτης του κλασικού κόσμου. Όχι λιγότερα από 50 αμερικανικά πανεπιστήμια διαθέτουν σήμερα οργανωμένες σπουδές

και παρέχουν τίτλο διδακτορικό στα Αρχαία Ελληνικά, στα βυζαντινά και τα Νέα Ελληνικά. Οι αρχαιοελληνιστές ακαδημαϊκοί δάσκαλοι μέλη του American Philological Association ανέρχονται σε τρεις χιλιάδες. Η κρίση των ελληνικών σπουδών στη Δύση, θέμα πολυσυζητημένο από το κλασικό δοκίμιο του M.I. Finley στα μέσα της δεκαετίας του '60 ως το πρόσφατο βιβλίο του D. Hanson *Who killed Homer*, απαιτεί ιδιαίτερο χώρο, αν πρόκειται να διαφωτιστεί επαρκώς. Ειδικό πρόγραμμα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (Θεσσαλονίκη) ασχολείται με τη χαρτογράφηση των ελληνικών σπουδών, και ετοιμάζονται ειδικές μελέτες για την ιστορική μελέτη των απανταχού ακαδημαϊκών μονάδων διδασκαλίας και έρευνας. Εδώ, μετά την ανωτέρω διαγραφή του πλαισίου, θα περιοριστώ σε μερικές επισημάνσεις ως προς τις χώρες της τέως Σοβιετικής Ένωσης.

Το 1917 στον Ανατολικό συνασπισμό άρχισε η αντίστροφη μέτρηση. Το περιεχόμενο των σπουδών και ο τίτλος της διδακτορικής διατριβής του Μαρξ είναι πράγματα γνωστά και χλιοειπωμένα. Ο Μαρξ ποτέ δεν αμφισβήτησε την κανονιστική ποιότητα που απέδιδε η εποχή του στην ελληνική τέχνη και στη γραμματεία για τις οποίες δεν πίστευε ότι χρειάζονται περαιτέρω τεστ επαλήθευσης ή αντοχής στον χρόνο. Δυστυχώς δεν αρκούσε το παράδειγμα του Μαρξ, που άντλησε από την αρχαιότητα με ευγνωμοσύνη και θαυμασμό, για να απαλλαγούν τα ελληνικά από το στίγμα ότι ανέκαθεν αποτελούσαν εκπαιδευτική τροφή των κάθε λογής εθνικών ελίτ της Ευρώπης. Η σύμπτωση της σχολικής ανάπτυξης των κλασικών γραμμάτων με τη ζήτησή τους από τους κύκλους των γόνων της παλιάς αριστοκρατίας και της αστικής τάξης αποδείχτηκε μοιραία για την εκπαιδευτική αναβίωση και τις τύχες της γλώσσας του *Προμηθέα Δεσμώτη* και του παραδείγματος μεταρρυθμιστικού οίστρου της περίπτωσης των Γράκων.

Γράφει ο Natunewitz, χωρίς να δίνει πειστικές εξηγήσεις: "Ήταν αναπόφευκτο να μη μείνουν ανέγγιχτα από την επανάσταση του 1917 ούτε το περιεχόμενο ούτε η μεθοδολογία των κλασικών σπουδών στην Ανατολή"... Γεγονός είναι ότι το 1921 τα πανεπιστημιακά τμήματα κλασικών σπουδών και αρχαίας ιστορίας έκλεισαν, και απαγορεύτηκε η διδασκαλία των δύο γλωσσών και στο σχολείο· το 1937, ξαναεπιτράπησαν, αφού στο μεταξύ ανακαλύφθηκε ένα νέο, πολιτικά αποδεκτό σκεπτικό για την ανώδυνη επάνοδο των αρχαίων γραμμάτων στο πανεπιστήμιο. Το χτύπημα όμως αποδείχτηκε βαρύ· και τα βήματα έκτοτε πολύ δειλά, πολύ φοβισμένα και ανίκανα να αντιστρέψουν την καχυποψία που περιέβαλλε τα ΑΕ και τα Λατινικά. Το 1937 ιδρύθηκε το σημαντικό αρχαιογνωστικό περιοδικό, το VDI ("Περιοδικό για την Αρχαία Ιστορία"), που συγκέντρωνε την καλύτερη επιστημονική παραγωγή στην αρχαία ιστορία και φιλολογία. Πενιχρά έμειναν τα αποτελέσματα: η επιστημονική παραγωγή της αποδεκατισμένης επιστημονικής ελίτ της χώρας προτιμούσε είτε να καταπιάνεται με κλάδους

και θέματα ιδεολογικώς ακίνδυνα (τα καθαρώς τεχνικά, όπως επιγραφική, αρχαιολογία, και τις μεταφράσεις των κλασικών συγγραφέων), είτε να υποβάλλει όλα τα άλλα στην απαραίτητη ιδεολογική "διόρθωση". Έτσι, ήταν κατά βάση τα πρώτα που συγκέντρωσαν τους καλύτερους φιλόλογους και την καλύτερη δουλειά. Τα άρθρα για τον αρχαίο κόσμο στη Μ. Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια ξαναγράφηκαν από την αρχή μεγάλα συλλογικά έργα ανακαλήφθηκαν και άρχισαν να εκτελούνται με βιομηχανική αφοσίωση. Προνομιακά μελετήθηκαν η αρχαία ιστορία και η αρχαιολογία της Μ. Θάλασσας. Για ρόλο της αρχαιογνωσίας στα σχολεία καλύτερα να μη γίνεται λόγος. Ένα μικρό αρχαιοελληνικό-τσεχικό λεξικό, εξαντλημένο από δεκαετίες, δεν έγινε δυνατό να ανατυπωθεί -ως το 1999, όταν η δαπάνη επιχορηγήθηκε από το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας.

Στο μεταξύ, στις κλασικές ελληνικές σπουδές προστέθηκαν από το τέλος του 19ου αιώνα οι βυζαντινές (στις οποίες η ρωσική επιστήμη ανέκαθεν αναγνώριζε τις εθνικές πολιτιστικές ρίζες), και εδώ και λίγες δεκαετίες και οι Νεοελληνικές -αν ληφθεί υπόψη ότι και στην Ελλάδα η πρώτη έδρα αμιγώς νεοελληνικής φιλολογίας δεν έχει πολλές δεκαετίες ζωής. Σταματώ λίγο στις τελευταίες: *Η έκρηξη ζήτησης ΝΕ ασφαλώς φαίνεται στον αμύητο μυστηριώδης και ανεξήγητη*: κι όμως, μεταφράσεις έργων της Νεοελληνικής γραμματείας προηγήθηκαν της ακαδημαϊκής μελέτης των έργων (με την εξαίρεση κάποιων Ανθολογιών του 19ου αιώνα, χρονολογούνται κυρίως στα μεταπολεμικά χρόνια) και ετοίμασαν τη γνωριμία της λογοτεχνίας μας στο εξωτερικό. Όχι χωρίς σημασία είναι και η ύπαρξη δύο μεγάλων ποιητών τιμημένων με Νομπέλ, ενός με το βραβείο Λένιν, και πολλών άλλων με διεθνείς διακρίσεις: λίγοι σύγχρονοι συγγραφείς σε όλο τον κόσμο έχουν μεταφραστεί τόσο εκτεταμένα όσο ο Καβάφης και ο Καζαντζάκης: τα πρώτα διδακτορικά διπλώματα άρχισαν πρόσφατα να χορηγούνται από ξένα πανεπιστήμια, ιδίως της Αγγλίας, αλλά και χωρών όπως η Γεωργία. Η δημιουργία της νέας τάξης των academic professionals για τη νεοελληνική λογοτεχνία είναι γεγονός, που σίγουρα προμηνύει νέο μέλλον για τις σπουδές αυτές, οι οποίες μπορεί σποραδικά να διδάσκονταν - ως γλώσσα - ήδη στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών στο Παρίσι, και στις ΗΠΑ σε πολλά Τμήματα Ξένων Γλωσσών, ή πλάι σε Τμήματα Κλασικών και αρχαιολογικών Σπουδών, σήμερα όμως παρουσιάζουν μεγάλη ζήτηση, στην Ευρώπη ιδίως μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και στην Παρευξείνια Ζώνη μετά την αναβίωση των εμπορικών και άλλων σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και των Παρευξεινίων χωρών. Ολοκληρωμένοι πυρήνες σημαντικοί ελληνικών σπουδών, στην ολότητά τους, αναπτύσσονται ελπιδοφόρα κυρίως στο Κρατικό Πανεπιστήμιο της Τιφλίδας (Γεωργία), της Πετρούπολης και Κιέβου (Ουκρανία) και της Μόσχας (Λομονόσοφ, Ρωσία).

Στην αναβίωση των ελληνικών σπουδών σε δύο δεκάδες πανεπιστημίων στις χώρες πέριξ της Μαύρης Θάλασσας είναι αφιερωμένο ειδικό πρόγραμμα, που εκτελείται από πενταετίας μέσω των τμημάτων Φιλολογίας και Ιστορίας-Αρχαιολογίας του ΑΠΘ. Πρόκειται για θεσμικά κατοχυρωμένη ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των ομολόγων τμημάτων των χωρών αυτών και του ΑΠΘ, που προβλέπει από ελληνικής πλευράς ποικιλότητα ενίσχυση των τμημάτων αυτών με κάθε πρακτικό μέσο.

Για πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια άρχισε η ελληνική πολιτεία να ενισχύει τις ελληνικές σπουδές παγκοσμίως: πολλές έδρες ενισχύονται οικονομικά από το Υπουργείο Πολιτισμού· άλλες από τη Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού στην προσπάθεια ώθηση είδωσαν: η ίδρυση του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού (που ανέλαβε τη διδασκαλία της γλώσσας σε δικά του παραρτήματα σε Ν. Υόρκη, Παρίσι, Βερολίνο, και Οδησό), η ίδρυση του ΣΑΕ (από τον Νοέμβριο του 1995), και η μαζική αναμόρφωση της εκπαίδευσης ελληνοπαίδων εξωτερικού (Υπουργείο Παιδείας, και το Πρόγραμμα του καθηγητή Δαμανάκη). Ουσιαστική είναι η συμβολή και του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (από το 1994), που, ανάμεσα στα άλλα (εκδόσεις, συνέδρια, διεθνείς εκπροσωπήσεις, ηλεκτρονικός κόμβος για τη διδασκαλία της γλώσσας και της λογοτεχνίας) διεξάγει από το 1999, σε διεθνές επίπεδο, κρατικές εξετάσεις για την πιστοποίηση της επάρκειας στα ελληνικά με επίσημους τίτλους.

Από το ανωτέρω σχεδιαγράφημα προκύπτει ότι η ανάκαμψη των ελληνικών σπουδών, στην ολότητά τους, σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ ευνοείται από το πνεύμα της παγκοσμιοποίησης (για λόγους που χρειάζεται αλλού να αναλυθούν) θα απαιτήσει μια νέα πνευματική περιπέτεια σημασίας και εμβέλειας ανάλογης με την ευρωπαϊκή Αναγέννηση· τούτο, παρά τα ελπιδοφόρα σήματα που δεν παρέλειψα να αναφέρω, ούτε πολύ πιθανό θεωρείται ούτε όμως μπορεί να αποκλειστεί με βάση την ιστορική εμπειρία του παρελθόντος. Διατυπώνεται εδώ η βάσιμη ελπίδα ότι, κατά το προηγούμενο της ελληνοιστικής παγκοσμιοποιημένης εποχής, η επάνοδος της ελληνικής σκέψης στον ρου της σύγχρονης μαζικής εκπαίδευσης σήμερα (σε άλλη μια εποχή ιδεολογικής ρευστότητας και ιδεολογικού κενού, μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού) θα προσφέρει στον σύγχρονο άνθρωπο ωφέλιμη ψυχική και ιδεολογική στήριξη. Μια τέτοια εξέλιξη μπορεί πάντως να υποβοηθηθεί, σε κάποιο μέτρο, με τρόπους και μέσα που μπορούν να αντληθούν από την ίδια την ευρωπαϊκή ιστορία -και σ' αυτό πρέπει να κατατείνουν και οι δικές μας προσπάθειες ως φιλολόγων.